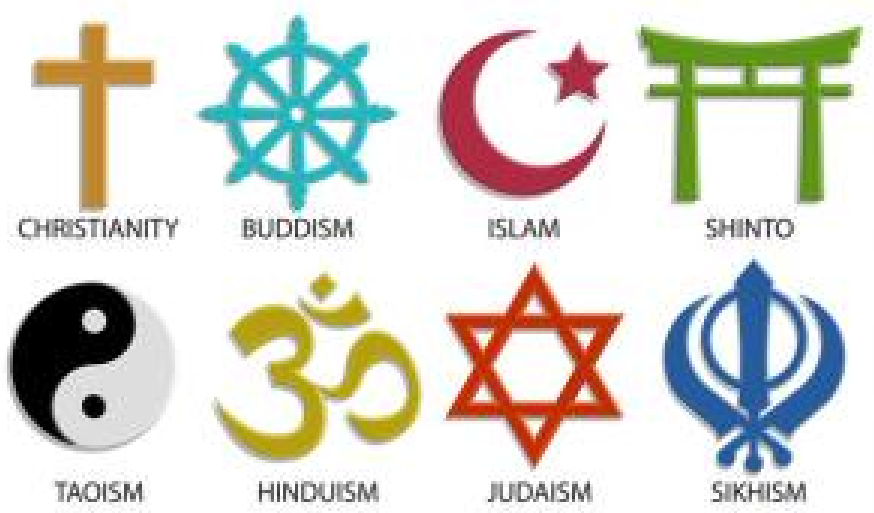


49. Nekatolícke východiská ekumenizmu

written by doc. Štefan Paločko | 14. septembra 2022



Source:

<https://www.patheos.com/blogs/publictheology/2022/08/what-is-theological-methodology/>

[doc. ThDr. Štefan Paločko, PhD.](#)

Abstract: The division of Christians is both a wound to the Church of Christ and an outrage to the world. For this reason it is needed to make an effort to unite Christians. During the nineteenth and twentieth centuries three starting points emerged in the environment of Reformed Christians. They had the ambition to become the basis for the ecumenical movement. As these theories have also spread in the environment of Catholic theology, this article will focus on the analysis of these starting points and their critical evaluation in order to examine their applicability in Christian practice.

Key words: Ecumenism. Unifying Christians. Minimum of the Doctrine of the Faith. Papal Infallibility.

Abstrakt: Rozdelenie kresťanov je jednak ranou pre Kristovu Cirkev a jednak pohoršením pre svet. Z toho dôvodu je na mieste úsilie o to, aby sa kresťania zjednotili. Zvlášť

v devätnástom a dvadsiatom storočí sa objavili v prostredí reformovaných kresťanov tri východiská, ktoré mali ambíciu stať sa základmi pre ekumenické hnutie. Keďže tieto teórie prenikli aj do prostredia katolíckej teológie, tento článok sa zameria na analýzu týchto východísk a na ich kritické zhodnotenie, aby skúmal ich použiteľnosť v kresťanskej praxi.

Kľúčové slová: Ekumenizmus. Zjednotenie kresťanov. Vieroučné minimum. Neomylnosť pápeža.

Úvod

Je úplne evidentné, že vo svete existuje obrovské množstvo spoločenstiev, ktoré sa nazývajú cirkvami a hlásia sa k učeniu Ježiša Krista. Už v prvotných časoch Cirkvi sa objavovali prvé kresťanské komunity, ktoré sa vo svojom učení vzájomne odlišovali. V piatom storočí sa niektoré komunity pridržiavali monofyzitského a nestoriánskeho kristologického učenia a do histórie sa zapísali ako predchalcedonské cirkvi. Následne v roku 1054 došlo k Veľkému východnému rozkolu, kedy západní kresťania zdôrazňovali, že sú katolícki, kým východní na charakteristiku svojej viery vybrali dôraz na označenie pravoslávna (ortodoxná). V stredoveku došlo k pokusom o zjednotenie týchto kresťanov či už na Druhom lyonskom koncile v roku 1274 alebo na Florentskom koncile v roku 1438. Hoci k tomuto zjednoteniu oficiálne reálne došlo, malo len veľmi krátke trvanie. Dokonca na počiatku novoveku vypuklo ďalšie obrovské rozdelenie kresťanov, ktoré naštartovala reformácia. Koreňmi nových vierovyznaní boli prívrženci Martina Luthera, Jána Kalvína a poddaní anglického kráľa Henricha VIII. V priebehu nasledujúcich piatich storočí sa postupným štiepením kresťanských spoločenstiev, ktorých vznik podnietila práve reformácia, vytvorilo množstvo kresťanských vierovyznaní. Podľa posledných štatistík ich je v súčasnosti vyše 45 000.[\[1\]](#)

V devätnástom storočí sa v rámci reformovaného kresťanstva objavilo úsilie vyriešiť tento problém rozdelených kresťanov.

V reformovaných kresťanských denomináciách vznikla otázka ako treba rozumieť existencii Kristovej Cirkvi? Je to jedna Cirkev pozostávajúca z množstva cirkví, alebo je to len určitá skupina cirkví, či dokonca len jedna Cirkev uprostred množstva falošných? Nájst' skutočnú Kristovu Cirkev je absolútne nevyhnutné v prípade, že chce človek vyriešiť svoj najväčší životný problém, ktorým je hriešnosť a s ňou súvisiace večné zatratenie. V tomto článku budú rozobraté teórie, ktoré sa zrodili pri formujúcom sa ekumenickom hnutí, a ktoré mali byť základom pre následné zjednotenie kresťanov. Nejde len o prehľad týchto teórií, ale aj o ich kritické zhodnotenie a posúdenie ich relevancie, pretože tieto teórie nezostali len v prostredí reformovaných cirkví, ale došlo k ich prenikaniu aj do katolíckeho akademického, ale aj praktického prostredia. Je teda dôležité zhodnotiť, či na princípe niektorej z týchto teórií je možné postaviť autentické ekumenické hnutie.

Keďže naštepením na Krista, je krst, dalo by sa usúdiť, že každý, kto sa dá pokrstiť, vstúpil do Kristovej Cirkvi. Keďže však takmer všetky spoločenstvá, ktoré sa nazývajú cirkvami, krstia svojich členov, [\[2\]](#) možno z toho vyvodiť záver, že nech je človek v akejkoľvek cirkvi, patrí do Kristovej Cirkvi. Znamená to teda, že všetky cirkvi vyznávajúce krst sú rovnocenné? Odpoveď na túto otázku závisí od toho, či všetky takéto cirkvi sprostredkujú skutočne živú účasť človeka na Kristovom živote, a práve to je potrebné zistiť.

Živá praktická viera je nevyhnutnou podmienkou účasti na Kristovom živote. Pravá viera však vyžaduje pravý predmet, ktorý má prijímať za pravdu. V čo má človek veriť, aby jeho viera bola pravá a živá? Práve toto naznačuje Kristus vo svojom podobenstve o viniči: *„Ja som pravý vinič a môj Otec je vinohradník. On každú ratolesť, ktorá na mne neprináša ovocie, odrezáva, a každú, ktorá ovocie prináša, čistí, aby prinášala viac ovocia. Vy ste už čistí pre slovo, ktoré som vám povedal“* (Jn 15,1-3). Z uvedeného textu vyplýva, že to, čo spôsobuje ovocie Kristovho života v kresťanoch, je Kristovo slovo. Možno

teda zhrnúť, že do Kristovej Cirkvi plne patrí ten, kto je pokrstený, a kto má účasť na Kristovom živote, teda kto verí živou praktickou vierou v Kristovo učenie. Napokon, táto podmienka viery je nevyhnutná z toho dôvodu, že ak má byť Kristus Hlavou svojho tela a údy jeho tela majú mať účasť na jeho živote, potom údy musia vedieť, čo vlastne Kristus od nich naozaj chce. Ruka má aktívnu účasť na živote tela len v tom prípade, keď vie, čo jej káže hlava urobiť. Tak aj kresťan môže byť živým údom Kristovho tela, a teda plným členom Cirkvi, jedine v prípade, že sa Kristovo učenie a jeho vôľa dostáva až ku kresťanovi, ktorý sa na základe viery v Kristovo učenie podriaďuje Kristovej vôli.

Tu sa však dostávame k problému, ktorý podkopáva teóriu rovnoprávných cirkví. Existencia množstva cirkví je totiž výsledkom rozličných nezhôd medzi kresťanmi v tom, aké je vlastne správne Kristovo učenie a čo je v skutočnosti Kristova vôľa. Termín „rozličné vierovyznania“ dosvedčuje, že jednotlivé cirkvi, nerozdeľuje len rozličný spôsob slávenia Boha, ktorý zodpovedá ich rozličnému kultúrnemu zázemiu, ale líšia sa v samotnom chápaní, čo vlastne Kristus učil.

Ak teda rôzne cirkvi učia navzájom vylučujúce sa veci a všetky tieto cirkvi pripisujú pôvod svojho učenia Kristovi, môžu mať všetky pravdu? Možno o členoch všetkých týchto cirkví prehlásiť, že sú živými Kristovými údmi, a teda že plne patria do Kristovej Cirkvi?

Žiadna cirkev nemá pravdivé učenie

Jedným z pokusov ako vyriešiť tento problém je uplatniť filozofickú teóriu relativizmu. Táto teória vychádza z predpokladu, že človek nikdy nebude schopný spoznať naozajstnú skutočnosť, a tak poznanie absolútnej pravdy je pre človeka nemožné.[\[3\]](#) Nemožno teda dokonale spoznať, čo Kristus skutočne učil. Môžeme mať na to len rozličné názory, ktoré v dialógu medzi jednotlivými cirkvami môžu byť obohatením pre jednotlivých kresťanov. Jednotlivé cirkvi sa takto majú

vzájomne uznávať ako Kristove a majú byť vzájomne tolerantné.[4] Žiadna cirkev si totiž nemôže namýšľať, že je bližšie k pravde ako tá druhá, lebo skutočná pravda je nepoznateľná. Ak by si nejaká cirkev nárokovala na vlastníctvo jediného pravdivého Kristovho učenia, bola by považovaná za fundamentalistickú a netolerantnú voči ostatným cirkvám, čo je značné previnenie voči princípom modernej civilizácie.

Hoci takáto filozofia môže na prvý pohľad vyzeráť príjemne a moderne, jej výraznou nedokonalosťou je to, že nerieši podstatný problém, ako sa zbaviť hriechnosti. Ak v skutočnosti nevieme, čo vlastne Kristus učil, nemôžeme ani vedieť, čo vlastne od nás chce. Naša viera je zbavená spoľahlivého predmetu a pojem „pravá viera“ stráca zmysel. Ak má byť Kristus Hlavou tela, na ktorom máme účasť, a zároveň platí teória relativizmu viery, potom sa nikdy ako Kristove údy nedopátrame k tomu, čo naozaj od nás Kristus chce a ako má vyzeráť jeho život v našom praktickom konaní. Kontakt medzi hlavou a údmi je beznádejne prerušený ľudskou neschopnosťou spoznať pravé Kristovo učenie, a takéto prerušenie nevyhnutne musí znamenať smrť údov, t.j. neschopnosť ich účasti na živote Hlavy.

Teória relativizmu viery môže zabezpečiť akúsi vzájomnú toleranciu a znášanlivosť medzi cirkvami na poli výmeny ich vieroučných názorov, zbavuje však Cirkev schopnosti naplniť svoje vlastné poslanie, ktorým je zbaviť človeka hriechnosti a priviesť ho k blaženému večnému životu. Tým sa Cirkev stáva prakticky zbytočnou, prípadne sa môže zaradiť do množstva rozličných spoločenstiev, ktoré na základe rôznych praktík uspokojujú akési psychologické alebo sociálne potreby človeka.

Všetky cirkvi majú pravdivé učenie

Vyššie uvedenému problému zbytočnosti Cirkvi sa pokúšajú niektorí vyhnúť spôsobom, podľa ktorého pravdivé Kristovo učenie sa zachovalo vo všetkých cirkvách. Podľa toho nemožno povedať, že pravdu nemá nikto, ale naopak, pravdu majú všetci.

Množstvo rozličných cirkví tvorí dokopy jednu Kristovu Cirkev. Ich množstvo zodpovedá rozličnosti darov Svätého Ducha, ktorý pôsobí v každej cirkvi. Ako má telo rozmanité údy, tak Svätý Duch svojim rozmanitým pôsobením spôsobuje rozličnosť cirkví. A rovnako ako rozmanitosť jednotlivých údov neničí jednotu tela, tak ani rozmanitosť rôznych cirkví neničí, jednotu Kristovej Cirkvi. Každá cirkev sa jednoducho vyznačuje svojou vlastnou charizmou a ňou prispieva k úplnosti Kristovej Cirkvi.[\[5\]](#)

Takáto predstava je však až veľmi zjavne v rozpore s pozorovanou skutočnosťou, že jednotlivé cirkvi neučia články viery tak, že by sa navzájom dopĺňali a vytvárali tak jednoliaty obraz vierouky, ale mnohé ich vieroučné články si navzájom odporujú. Nie je možné, aby bol pápež zároveň neomylný, keď učí o viere, ako to tvrdí katolícka Cirkev (porov. DS 3074) a zároveň omylný, ako to vyjadril Martin Luther na Lipskej dišpute, keď prezentoval luteránsku vierouku.[\[6\]](#) Nemôže byť Ježiš z Nazareta skutočný Boh, ako to tvrdí väčšina kresťanov (porov. DS. 150) a zároveň nebyť skutočný Boh, ako to tvrdia napríklad Svedkovia Jehovovi.[\[7\]](#) Kristus sa nemohol rozhodnúť zachrániť ľudí pred peklom, ktoré znamená večné utrpenie, ako to učia napríklad pravoslávni,[\[8\]](#) či katolícki kresťania (porov. DS 1002), a zároveň ktoré neznamená večné utrpenie, ale úplný zánik a nevedomie, ako to učí napríklad Cirkev adventistov siedmeho dňa.[\[9\]](#) Nemôže byť pravdivé zároveň to, že každým úmyselným hriechom človek stráca spravodlivosť, bez ktorej nemôže byť spasený, ako to učia katolíci (porov. DS 1544) a zároveň že raz získaná spravodlivosť sa stratiť nedá za nijakých okolností, ako to môžeme čítať v náboženských knihách niektorých protestantských denominácií.[\[10\]](#) Mnohé a mnohé ďalšie podstatné rozpory v učení jednotlivých cirkví nie len že sú zjavné už pri bežnom pozorovaní, ale vyplývajú aj zo samej podstaty problému, prečo je vlastne na svete také množstvo cirkví. Je historicky nepopierateľným faktom, že jednotlivé cirkvi vznikali tým spôsobom, že sa časť kresťanov odštíepila od ostatného celku,

lebo nesúhlasila s učením, ktoré bolo ostatným celkom prezentované. Tak došlo v 5. storočí k oddeleniu monofyzitov od ostatných kresťanov, pretože nesúhlasili s učením vyhláseným na Chalcedonskom koncile, ktoré ostatní kresťania schvaľovali. [\[11\]](#) Reformácia v 16. storočí vznikla z presvedčenia, že Cirkev pod vedením pápeža poblúdila v Kristovom učení, a tak ju treba zreformovať a vrátiť sa k pravému Kristovmu učeniu, ktoré katolícka Cirkev prestala hlásať. Podobne kresťania, ktorí prijali reformáciu, štiepili sa ďalej na množstvo rozličných denominácií a vznik každej z nich bol sprevádzaný presvedčením, že práve ona správne vysvetľuje Kristovo učenie. [\[12\]](#)

Existujú pokusy tvrdiť, že pri rozlúčení pravoslávnych a katolíckych kresťanov v roku 1054 nešlo o problém vieroučný, a tak nemožno tvrdiť, že tieto dve spoločenstvá kresťanov sa nevedia dohodnúť na tom, čo vlastne Kristus učil. Rozdiely vo vieroukách sú len zdanlivé. [\[13\]](#) Proti takémuto chápaniu však veľmi dôrazne vystupujú niektorí pravoslávni kresťania, ktorí odmietajú zdanlivý rozpor medzi oboma vieroukami. Podľa nich je tvrdenie katolíkov o zdanlivom či malom rozpore len diplomatickým zľahčovaním a pravoslávni ho nemôžu brať vážne. [\[14\]](#) Treba skutočne potvrdiť, že minimálne jeden skutočný a podstatný rozpor medzi oboma kresťanskými spoločenstvami existuje. K vieroučným článkom katolíckej Cirkvi totiž patrí tvrdenie: „(...) rímsky veľkňaz (...) je hlavou celej Cirkvi a otcom a učiteľom všetkých kresťanov, (...) jemu bola vo svätom Petrovi odovzdaná naším Pánom Ježišom Kristom plná moc pásť, riadiť a spravovať všeobecnú Cirkev (...)“ (DS 1307). Pravoslávni kresťania takúto náuku nevyhnutne musia popierať, inak by to pre nich znamenalo prijatie celej vierouky katolíckej Cirkvi, ktorej oponujú. Nemôže však platiť zároveň to, že Kristus si praje oznamovať svoju vôľu cez pápeža, a zároveň že si to nepraje, a tak kresťania pápeža poslúchať nemajú. Z toho však vyplýva záver, že nemôžu byť obe cirkvi rovnocenné a obe stáť na strane pravdy. Účasť na Kristovom živote si vyžaduje, že „ruka“ tajomného Kristovho

tela vie, čo jej káže robiť Hlava. Káže Hlava „ruke“ to, čo hovorí pápež, alebo káže niečo, čo je v rozpore s pápežovým učením? Nemôže byť pravda aj jedno aj druhé. Tak nemožno tvrdiť, že účasť na Kristovom živote má aj katolík aj pravoslávny. Kto má teda skutočne účasť na Kristovom živote? Ktorá Cirkev je skutočnou Kristovou Cirkvou, do ktorej sa človek potrebuje v plnosti začleniť?

Teória vieroučného minima

Vieroučné rozpory medzi kresťanskými spoločenstvami sú tak zjavné, že tvrdenie o jednej Cirkvi, ktorú dokopy tvoria všetky cirkevné spoločenstvá skladajúce svojim učením jediné Kristovo učenie je absolútne neprijateľné. Jeden z pokusov, ako odstrániť nejednotu kresťanov a urobiť zjavnou jednu Kristovu Cirkev, možno nazvať teóriou vieroučného minima.[\[15\]](#) Jej podstatou je tvrdenie, že existuje vieroučné minimum, ktoré cirkev musí vyznávať, aby mohla patriť do spoločenstva cirkví tvoriacich jednu Kristovu Cirkev. Toto vieroučné minimum tvorí základ jednoty Cirkvi. Odklon od tohto minima je odpadnutie od Kristovej Cirkvi. Naproti tomu, ak jednotlivé cirkvi vyznávajú vieroučné minimum, vo všetkých ostatných vieroučných otázkach sa môžu líšiť, takouto odlišnosťou sa totiž neruší jednota Cirkvi.

Za vieroučné minimum sa považuje pravé učenie evanjelia a spravovanie sviatostí. Pravým evanjeliom je učenie o spáse človeka skrze samého Krista, ktorý je Boh a ospravedlivenie hriešnikov sa deje na základe samotnej viery bez zásluh človeka. Táto zvesť sa nachádza vo Svätom písme a je základom pravej viery Kristovej Cirkvi. Cirkev teda ohlasuje túto zvesť o spáse človeka a udeľuje kresťanom sviatosti, ktorými sú krst a Pánova večera. Každá cirkev, ktorá vo svojom učení zahrňuje aj toto minimum, tvorí bratstvo cirkví, a tieto sú čiastkami jednej Kristovej Cirkvi. Preto sa jednotlivé cirkvi tolerujú a vzájomne sa môžu zúčastňovať na spoločnom ohlasovaní Božieho slova a udeľovaní sviatostí.[\[16\]](#)

Táto teória vieroučného minima má však veľmi vážne nedostatky. Ak aj odhliadneme od faktu, že vieroučné rozdiely medzi jednotlivými cirkvami sú tak rozmanité, že zhoda na vieroučnom minime nestačí na to, aby boli všetky tieto cirkvi vnímané vo svete ako jedna, a tak jej jednota je nevierohodná, veľmi vážnym problémom je otázka, akým spôsobom možno určiť, čo je vlastne vieroučné minimum, ktoré človek musí od Krista prijať, aby mal ešte účasť na Kristovom živote. Akým spôsobom možno dôjsť s úplnou istotou k tomu, čo z Kristovho slova stačí na spásu? Na akom základe môžeme s takou istotou povedať, že na spásu je nevyhnutné veriť v Ježiša ako v Boha a tým diskvalifikovať napríklad Svedkov Jehovových zo spoločenstva bratských cirkví? Prečo nemožno stanoviť za vieroučné minimum jednoducho len vieru v Ježiša a samotný výklad jeho spasiteľného diela ponechať názorom jednotlivých cirkví? Ba dokonca, keďže je doba medzináboženského dialógu a bolo by skutočne niečím úžasným, keby sa nezjednotili len kresťania, ale všetky náboženstvá, čo nám bráni nevyhlásiť za vieroučné minimum jednoducho len samotnú vieru v Boha a všetko ostatné ponechať na jednotlivých náboženských spoločenstvách?

Odpoveď je zrejmä: človek si nemôže jednoducho stanoviť sám, čo mu Kristus káže veriť, aby mal účasť na jeho živote. Predstava, že sa zídu kresťania, aby sa dohodli na tom, čo stačí na účasť na Kristovom živote, je úplne scestná. Dohodnúť sa dá na čomkoľvek, aj samotné hlasovanie je len presadenie mienky väčšiny, no ak človek chce skutočne v plnosti patriť do Kristovej Cirkvi, ak chce mať skutočne účasť na Kristovom spasnom živote, nepomôže mu, keď sa bude riadiť mienkami ľudí, a to ani vtedy, ak mienku zastáva väčšina, pretože väčšina sa taktiež môže myliť. Človeku v otázke spásy môže pomôcť jedine pravda. Účasť na Kristovom živote zjavne nemožno dosiahnuť tým, že sa ľudia dohodnú na spoločnom názore, ako túto účasť získať, ale jedine tak, že sa človek dopátra k skutočnému pravdivému Kristovmu učeniu a podľa neho sa bude riadiť.

Záver

Možno skonštatovať, že vyššie uvedené teórie, ktoré majú tvoriť základ ekumenického hnutia, sú len ľudskými teóriami, ktoré nesmerujú k zjednoteniu kresťanov na princípe prijatia objektívne pravdivého Kristovho učenia. Sú do určitej miery schopné vytvoriť vonkajší dojem jednoty, no zároveň ničia samotný zmysel a poslanie Cirkvi, ktorým je sprostredkovať kresťanom pravdu o spáse a umožniť jej aplikáciu do praktického života človeka. Funkčné východisko pre ekumenické hnutie nutne musí byť postavené na prijatí tejto pravdy kresťanmi, a teda na opustení mylných kresťanských náuk.

Z tohto dôvodu kľúčovým bodom ekumenického dialógu vždy zostane prijatie dogmy o primáte a neomylnosti rímskeho biskupa. Ak túto pravdu oddelení kresťania príjmu, automaticky príjmu celú náuku katolíckej Cirkvi, a tak implicitne príjmu aj dogmy, ktoré budú prípadne vyhlásené hoci aj v ďalekej budúcnosti. Ak však neomylnosť pápeža neprijmú, plná jednota nie je možná, pretože táto dogma patrí k pokladu spasiteľnej viery a bez neomylnosti pápeža ostane navždy pochybná každá dogma i celé Kristovo učenie a nebude existovať žiaden pevný základ, na ktorom by jednota kresťanov mohla stáť (porov. DS 3071).

Zdroj: Nekatolícke východiská ekumenizmu [elektronický dokument] / Štefan Paločko [Autor, PUPGRST, 100%]. – [slo]. – [OV 020]. – [ŠO 6171]. – [contribution]. – sign GTF-22 7/22. – In: Collectanea lectionum theologiarum 16 [elektronický dokument] / Marek Petro, Pavol Dancák, Cyril Hišem, Karel Sládek, Peter Tirpák. – Užhorod : Patent, 2022. – ISBN 978-617-589-220-6. – S. 41-52 [tlačaná forma].

Zoznam bibliografických odkazov

SV. PÍSMO STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1996.

ALEŠ, P.: *Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov, Cirkevné dejiny II.*, Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta

UPJŠ v Prešove, 1996.

BARTNIK, Cz. S.: *Dogmatyka katolicka II.*, Lublin : Wydawnictwo KUL, 2003.

BELEJKANIČ, I.: *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II.*, Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Košiciach, 1996.

Center for the study of Global Christianity: *Status of Global Christianity, 2019, in the Context of 1900 – 2050*. In: <https://www.gordonconwell.edu> (13.3.2022).

DENZINGER, H. – SCHÖNMETZER, A.: *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum*, Freiburg Br. 1965.

ENGELHART, V.: *Kto sú Svedkovia Jehovovi?*, Bratislava : Lúč, 1992.

GEORGE, B.: *Kresťanstvo pre všedný deň*, Ostrava : Vydavatelství křesťanských sborů, 1992.

HAHN, S. a K.: *Naše cesta do katolíckej Cirkve*, Ronov nad Doubravou : Triality, 2000.

HARNONCOURT, P.: *Katolicita a katolicizmu, Nástin sebepojetí rímskokatolíckej cirkve s ohľadom na ekumenizmus* In : *Teologické texty*, č.2004/1: <http://www.teologicketexty.cz/index.php?s=clanek&kod=20050801173441&nadpis=Katolicita-a-katolicizmu> (8.11.2006).

LUTHER, M.: *Šmalkaldské články*. In : *Symbolické knihy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania*, Liptovský Mikuláš : Tranoscus, a.s., 1992.

MARETTA, J.: *Porovnávacía veda náboženská a základy ekumenizmu*, Prešov : Náboženské vydavateľstvo Petra, 2000.

NEUNER, J. – ROSS, H.: *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch je magistéria*, Trnava : Dobrá kniha, 1995.

PRUŽINSKÝ, Š.: *Aby všetci jedno boli*, Prešov : Metropolitná

rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1997.

RATZINGER, J.: *Wiara, prawda, tolerancia*, Kielce : Jedność Herder, 2005.

VESELÝ D.: *Martin Luther – Reformátor*, Liptovský Mikuláš : Tranoscius, a.s., 1994.

VERCRUYSSSE, J.E.: *Wprowadzenie do teologii ekumenicznej*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.

[1] Center for the study of Global Christianity: *Status of Global Christianity, 2019, in the Context of 1900 – 2050*. In: <https://www.gordonconwell.edu> (13.3.2022).

[2] Porov. NEUNER, J. – ROSS, H.: *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch je magistéria*, Trnava : Dobrá kniha, 1995, s. 293.

[3] Porov. RATZINGER, J.: *Wiara, prawda, tolerancia*, Kielce : Jedność Herder, 2005, s. 94-97.

[4] Porov. PRUŽINSKÝ, Š.: *Aby všetci jedno boli*, Prešov : Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1997, s. 200.

[5] Porov. HARNONCOURT, P.: *Katolicita a katolicizmu, Nástin sebepojetí rímskokatolíckej cirkve s ohľadom na ekumenizmus* In : Teologické texty, č.2004/1: <http://www.teologicketexty.cz/index.php?s=clanek&kod=20050801173441&nadpis=Katolicita-a-katolicismu> (8.11.2006).

[6] Porov. VESELÝ D.: *Martin Luther – Reformátor*, Liptovský Mikuláš : Tranoscius, a.s., 1994, s. 37, porov. LUTHER, M.: Šmalkaldské články, čl. 4. In : Symbolické knihy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, Liptovský Mikuláš : Tranoscius, a.s., 1992.

[7] Porov. ENGELHART, V.: *Kto sú Svedkovia Jehovovi?*, Bratislava : Lúč, 1992, s. 17.

[8] Porov. BELEJKANIČ, I.: *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II.*, Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Košiciach, 1996, s. 217.

[9] Porov. MARETTA, J.: *Porovnávacia veda náboženská a základy ekumenizmu*, Prešov : Náboženské vydavateľstvo Petra, 2000, s. 54.

[10] Porov. GEORGE, B.: *Kresťanstvo pre všedný deň*, Ostrava : Vydavatelství křesťanských sborů, 1992, s. 55-59.

[11] Porov. ALEŠ, P.: *Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov, Cirkevné dejiny II.*, Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove, 1996, s.151.

[12] Porov. HAHN, S. a K.: *Naše cesta do katolíckej Cirkve*, Ronov nad Doubravou : Triality, 2000, s. 76-77.

[13] Porov. BARTNIK, Cz. S.: *Dogmatyka katolicka II.*, Lublin : Wydawnictwo KUL, 2003, s.100.

[14] Porov. PRUŽINSKÝ, Š.: *Aby všetci jedno boli, Pravoslávie a ekumenizmus*, Prešov : Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1997, s. 75.

[15] Porov. PRUŽINSKÝ, Š.: *Aby všetci jedno boli, Pravoslávie a ekumenizmus*, Prešov : Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1997, s. 198.

[16] Porov. VERCRUYSSSE, J.E.: *Wprowadzenie do teologii ekumenicznej*, Kraków : Wydawnictwo WAM, 2001, s. 91-92.